

РЕЦЕНЗИЯ

**от проф. д-р Иван Камбуров
за дисертационния труд на
Анета Атанасова Тумбева**

редовен докторант в катедра „Философия” на Философски факултет ЮЗУ

ЕКЗИСТЕНЦИАЛНАТА АНАЛИТИКА НА ХАЙДЕГЕР В СЪВРЕМЕННАТА ВИЗИЯ ЗА ЧОВЕКА

за получаване на образователна и научна степен „доктор”

Професионално направление: 2.3. Философия

Научна специалност: История на философията

Представената за рецензия дисертационно изследване е посветено на екзистенциалната аналитика на М.Хайдегер в съвременната визия за човека, тема сложна и противоречива. В началото бих искал да поздравя дисертанта и неговия научен ръководител за теоретичната смелост да изберат за изследване изискващо професионални историко-философски аналитични и езикови способности предизвикателство – интерпретация на учението на М.Хайдегер в частта му отнасяща се до „Битие и време“. По тази причина ще направим по съдържателно въвеждане в темата.

Сред академическата общност все още господства тенденцията да се избягват съдържателните разяснения по най-важните въпроси на хайдегеровото учение, ограничавайки се с неоправданата според нас възхита и вглъбеност от и в „Битие и време“.

В случая решението на докторанта да търси в съвременната визия за човека екзистенциалната аналитика на Хайдегер по текста „Битие и време“ (1927г.) предизвиква у нас определен теоретичен интерес, тъй като самият Хайдегер поставя под въпрос и се отнася критично към резултата постигнат в „Битие и време“. След 1931 г. той признава, че „Битие и време“ (Sein вече е Seyn), не е това което би желал, тъй като в този текст по наукообразен, зависим от езика на критикуваната старата метафизика се прави анализ на недотам значими нюанси – екзистенциали и др. като по този начин мисълта се насочва в неправилно направление.

Още по ясно в „Края на философията и задача на мисленето“ (1964г.) Хайдегер констатира неизбежната критика на задачата поставена в „Битие и време“ отбелязвайки, че трябва да се приеме наличието на мислене извън различаването рационално и ирационално, по трезво и от научното мислене в техниката и поради това (стоящо извън тях) външно без ефект, но независимо от това имащо собствена необходимост. Не трябва ли тогава, казва Хайдегер заглавието на задачата за такова мислене вместо „Битие и време“ да звучи като „проблясък“ (die Lichtung) и „присъствие“? Няма никаква светлина и никакво сияние без проблясък. Дори тъмнината се нуждае от него. Защото истината, както и битието и мисленето може да бъде сама по себе си това което е тя само в стихията на „проблясъка“.

Този дисертационен текст според нас изначално не може да бъде завършен, но едва ли който и да е текст посветен на Хайдегер може да бъде завършен и в този

смисъл го възприемаме като покана за съучастие в този продължаващ и незавършващ акт на мисленето за М. Хайдегер.

Изучавайки Хайдегер ние изучаваме философията в нейното съвременно състояние. Философията на всеки един велик философ не е тъждествена на пълната съвкупност от негови текстове. Поради това и особено към текстовете на Хайдегер трябва да се отнасяме с осмислено внимание от позицията на мислещ европеец, тъй като в създадения от него метаезик, в неговата изразна вербална форма е заключена мисъл която е пропусната през оптиката на онтоза и задачата на изследователя е не нейното присвояване като припознаване, а да разчупи тази форма и да пусне мисълта на свобода, да и даде метафизически простор.

Текстовете на Хайдегер изискват върховни усилия дори за признати европейско мислещи философи, сложни са дори за немскоезичните специалисти и едва ли са преодолими за носители на други европейски езици.

Общопризнато е, че М.Хайдегер е фундаментален за философията и един най-великите мислители на съвременността поради което не случайно го наричат „принца“ на философите. Според нас той по-скоро е най-висшия авторитет, „Последният Бог“ на мисленето необходим на всеки един мислещ човек, който се опитва да обоснове факта на своето присъствие, наличие в този свят.

За да интерпретираме, сравняваме или оценяваме Хайдегер първо трябва да го разберем. Всеки един мислител, който иска да разбере Хайдегер включително и настоящият дисертант трябва първо да се вслуша в неговия език, тъй като Хайдегер мисли не с концепти, не с категории а с думи, не с идеи и принципи а с корените на думите, което предполага предварителна не само философска но лингвистична и езикова подготовка. Езикът на Хайдегер е финалният завършек на западноевропейския философски език и мислене и език който търси своите основания да стане език на новото Утро, на новото Начало.

В случая същественото и едва ли приемливо е положението, че дори и да разберем някои отделни аспекти на неговия философски взор в битието ние ставаме други, излизаме извън традиционния философски дискурсивен рационализъм. Защо? Защото Хайдегер едва ли би пожелал да станем негови последователи, а по скоро да се замислим върху това какво означава да мислим онтологично, да мислим на границата през която се прокрадва проблясъкът на битието, да постигнем това друго „Начало“.

Представеният дисертационният труд е в обем от 221 стр. и се състои от увод, пет глави, заключение и литература. Литературата съдържа 85 заглавия от които 75 на кирилица и 10 на латиница. Представен е и автореферат.

В увода докторантът представя идеята си според която „екзистенциалната аналитика на Хайдегер така трябва да бъде представена в и чрез една своеобразна нова визия за човека. Визия, която тръгва от „Битие и време“ и чрез разглеждането на екзистенциалите обхваща основни проекции и виждания за човека и неговото съществуване в съвременната философия“ (5 стр.). Перспективата за научен принос на тази идея се вижда през отговор на въпроса „дали екзистенциалите имат спектър, своя структура и подредба, да се достигне до целостта на екзистенцията да се изследва възможността да се проектират нови екзистенциали, които да покажат една нова насоченост водеща към Другия, към овъзможностената свобода и към Телоса“ (стр.

5).Поставените по такъв начин търсения теоретично са проблематични, което ще обсъдим.

За обект на изследването се посочва „Хайдегеровият проект за екзистенциална аналитика, осъществен в Битие и време“(стр.7), докато според нас съдейки по наименованието на дисертацията това би следвало да бъде „съвременната визия за човека“.

Предметът на изследване е „екзистенциалната аналитика на Хайдегер в „Битие и време“ (стр.7).

За цел на изследването на стр. 8 е посочена едва ли не нова философска концепция - „последователно да се разработи позицията, от която да се изведе цялостната възможност на една екзистенциална аналитика и да се провери нейната систематичност и изчерпателност относно построяването на същинската конституция на екзистенцията, на същността на човека като присъствие и живот в света и с оглед на чистия проблем за целостта и завършването, за екстатичното в човека и в неговото съществуване“, докато на стр. 10 откриваме съответствие на заявената тема – „настоящото изследване ще бъде съсредоточено да разгледа екзистенциалната аналитика на Хайдегер, да я реконструира, за да се изгради съвременната визия за човека“.

Идея за актуалност откриваме накрая на увода и тя се вижда в създаване на „една проектна визия за човека, като се търси мястото му в света...като при това базисните конститутиви на човешката екзистенция следва да се разградят, за да се представят новите връзки, структури, които да овъзможняват създаването на регистър“ (стр.9-10).

В случая актуалността би следвало да е водеща в началото на увода, като се представи разработеността на темата, резултатите по нея както от чужди, така и от български изследователи и на този фон да се открие необходимостта и актуалността на изследването което отсъства.

Първа глава на изследването „Екзистенциалната аналитика на Хайдегер и конституцията на екзистенцията“ (стр.14-59) и втора глава „Екзистенциалите във философията на Хайдегер“ (стр.60-129) са водещи в анализа на темата и според нас докторантът коректно реципира проблематиката през българския превод на „ Битие и време“ и по български изследователи (основно Ал.Кънев, В.Канавров, Г.Донев), като не можем да не отбележим множеството цитирания което за такъв анализ го намираме за оправдано.

Според нас в изследването от теоретична гледна точка в търсенето на новата визия за Другия, човека през конститутивите на екзистенциалната структура на екзистенциализма водещи до нов Телос, нов хуманизъм полагайки в основата и развивайки хайдегеровите екзистенциали има няколко основни момента, които докторантът представя но поради езиковата специфика е необходимо методологическото им прецизиране.

В началото според нас става въпрос за изключително важен преход в обосновката на дисертационната теза, а именно за екзистенциалната аналитика на Хайдегер представена през първичните конституиви на екзистенцията (стр.45-54), които се извеждат през екзистенциала разбиран като битийни характерни моменти (стр.48-

50), коректно направеното разграничение между понятията „екзистенция и existence“ (стр.51-53), представения спектър на първични и вторични екзистенциали на Хайдегер (стр.60-109).

Констатираме, че през целия си живот Хайдегер размишлява върху това което в западната философия за пръв път е обозначено от Парменид и Хераклит с думата *eon* – Битие и разработвайки тази тема дава възможност на битието отново да се яви като Ereignis (онтологично при-свояване).

Учението му има един предмет – битието и всяка истинна философска мисъл трябва да започва и да достига до една точка – *Sein*.

Неговият метод за постигането на този предмет е да показва а не да доказва, той не обосновава а постулира. Това не е недостатък на неговата мисъл, а необходимост произтичаща от мисления предмет и даваща възможност да видим този предмет през неговия опит. Именно този подход предполага приемане учението на Хайдегер не за философия в класическия смисъл на това понятие, а като „технология“ трансформираща фундаментално нашето съзнание, изместваща нашия взор и постъпки от същността в *Sein*.

В основата на фундаменталната онтология на Хайдегер е положен принципът, че съществуващото се различава не само по същност (*essentia*), но и по начин на битие (*existentia*), което може да бъде разбрано чрез онтологическа диференциация, т.е. различаване на съществуващо и неговото битие. В „Битие и време“ той постулира опозицията между човека като особено съществуване (*das Dasein* – тук битие, присъствие) и отличаващия го начин на битие – екзистенция (*die Existenz*) - особен начин на структуриране на битието принадлежащ изключително на човешкото същество и на никой друг.

Интерпретирането е усложнено от факта, че Хайдегер обозначава начина на битие на човека с понятието екзистенция (*die Existenz*), докато традиционното понятие съществуване (*existentia*) той обозначава като наличност (*die Vorhandenheit*), а човешкото съществуване с *das Dasein*, което не притежава никаква предварително зададена му същност. Това съществуване е уникално по своя начин на битие, а „същността“ на присъствието е в неговата екзистенция“.

Нещо по-вече, битието на това съществуване е винаги негово и не може да бъде отчуждено и предадено на някой друг. В това се състои същественото отличие на битието по начина на екзистенция от битието по начина на присъствие.

В екзистенциалната аналитика на Хайдегер съдържанието на понятието „времовост“ се разкрива в контекста на понятията „грижа“ и „решимост“. „Грижа-та“ (*Sorge*) е битие и характеризира *Dasein* като трансцендираща онтологична структура.

Тази цялост се разкрива в „решимост-та“ (*Entschlossenheit*), т.е. истинно саморазбиране на *Dasein* от неговите възможности позволяващи му „да бъде“, да присъства. Подобно цялостно битие се характеризира от екзистенциали, или онтологични определения на *Dasein*, сред които Хайдегер преди всичко отделя следните: 1. „екзистенциалност“ (*Existenzialität*), според която *Dasein* е такова битие от което зависи да приеме или не даденото битие, т.е. това е способност за избор да е *Dasein* или не, т.е. *Dasein* което предстои; 2. „фактичност“ (*Faktizität*), т.е. *Dasein* винаги се открива в някакъв свят и получава своя битиен статут в този свят и като такова това

битие вече е битие в някакъв свят; 3. „падение“ (Verfallen), т.е. Dasein е потопен в някакъв свят, придържа се към него и не възприема своето битие като собствено или истинно.

В качеството на пределна структура на екзистенцията във фундаменталната онтология се опознава това, което Хайдегер нарича „грижа“ (Sorge). Това понятие обединява тези три структури в единство и е свидетелство за това, че значението на това понятие няма нищо общо със значението което придаваме на тази дума.

В това се измерва присъствието на битието в конкретното устройство на екзистенцията.

Какъв е методологическия смисъл от такова постулиране от страна на Хайдегер?: 1. че Dasein вече притежава възможности за избор, защото вече съществува в собственото си бъдеще изпреварвайки самото себе си; 2. възможността на Dasein винаги да се върне в своята „за-хвърленост“ в публичността, т.е. в своето минало; 3. че Dasein се осъществява непосредствено в настоящето.

Тези три момента Хайдегер определя като екстази на времевостта (Zeitlichkeit), които са екстатични. Този тип времевост се различава от разбирането за време като поток от моменти „сега“.

Именно този тип екстатична времевост като онтологически смисъл на Dasein разкрива, дава възможност единствено на екзистиращото съществуващо да разбира както собствено си битие, така и битието изобщо и по този начин да осъществява онтологична диференциация. В резултат, общото условие е времевостта, т.е. че миналото, настоящето и бъдещето задават принципната възможност на факта, че Dasein съществува изобщо и в този смисъл битието Dasein е свързано с трите определения за времето изначално.

Според Хайдегер преимущество на Dasein е в това, че то е единственото битие, което е способно „да пита“ за самото себе си и за битието изобщо, благодарение на което то „установява себе си“ (см. „поставя“) по отношение на битието.

Такъв тип битие е битие-екзистенция и според ранния Хайдегер е основата върху която трябва да се създава всяка една онтология.

Този смисъл на екзистенциалност във фундаменталната онтология на ранния Хайдегер указва на некоректното му отнасяне към екзистенциализма. Защо?

Защото екзистенциализмът не приема екзистенцията за особен модус на битието структурирано по начин различен от простото наличие независимо, че акцентира върху екзистенцията пред същността но не достига до екстатично-времевия характер на неговата структура.

Хайдегер заявява, че основния тезис на екзистенциализма – „екзистенцията предшества „есенцията“ (Сартр) дори и обрнат спрямо античното разбиране си остава метафизичен тезис, който води до „забравата на битието“ („Писмо за хуманизма“).

Според екзистенциализма човекът е предмет преди всичко на философско мислене и това му дава право да заяви че екзистенциализмът е новият хуманизъм.

Не може да не се съгласим с Хайдегер, че такава позиция субективизира и антропологизира философията.

Неговата задача е да създаде именно онтология, т.е. наука за смисъла на битието в цялост, а не за смисъла на битието на човешкото същество. Но обстоятелството, че

битието се дава само в разбирането на неговото човешко Dasein, т.е. от екстатичната структура на неговата времевоост, налага разкриване на смисъла на битието посредством анализиране на условията на възможността за дадеността на битието в неговото съществуване, т.е. началото предполага анализ на екзистенциалността.

По тази причина според Хайдегер радикалното онтологично постулиране изисква онтична основа, основа която не е само онтична а е и онтологична.

В този контекст можем да резюмираме, че понятието екзистенция при Хайдегер е само средство, не основно, преходно звено към проясняване на смисъла на битието като такова, което очевидно не се разбира и приема не само от изследователите.

В трета глава „Das Man ограниченията на Dasein“ (стр.130-162) се анализират екзистенциалите при едноизмерния човек на Маркузе, отрицателните модуси при Киркего и Камю (стр.147-152), като правилно се констатира, че такива екзистенциали като отчаяние, абсурд и погнуса не водят към телоса на екзистенцията (стр.154).

Като неавтентично съществуване се интерпретира бягството от свободата на Е.Фром, което води до разрушаване на личността, а при Хайдегер на екзистенцията (стр.16-161).

В четвърта глава „Съвременната визия за човека и проблемът за автентичността“ (стр.162-187) се търсят съвременни параметри на екзистенциалната структура през Муние, времевоостта на Сартр и концепцията му за Другостта като една съвременна визия за човека която „начева от Хайдегер и завършва отново там, за да представи новия Dasein“ (стр. 178). А дали този нов Dasein е Dasein изобщо?

Според Сартр началото е в субекта. Това означава, че човек първоначално съществува, среща се, появява се в света и едва след това се определя. Тезата „екзистенциализъм – това е хуманизъм“ напомня на човека, че няма друг законодател освен него и според Сартр в състоянието си на „захвърленост“ той ще решава своята съдба, което не е хайдегеров тип екзистенция.

Задължително е да отбележим различието в разбирането на понятието „екзистенция“ между Хайдегер и Сартр. Сартр използвайки това понятие акцентира върху индивидуалния избор, отговорността, търсене на собственото Аз и търси връзката на екзистенцията със света. Ранния Хайдегер поставя акцента върху битието – за питащия човек битието се разкрива, „самоосветява се“ чрез всичко което хората е възможно да правят.

Докторантът търси екзистенциални инварианти на новия човек, на новия хуманистичен екзистенциален Проект описвайки спецификите на трансценденцията при Ясперс, Левинас, Дерида (стр.179-188).

При Ясперс отношението към Другия се приема за същностно екзистенциално отношение (стр.184), Дерида „разгражда структури“(стр.186) и т.н.

Тук докторантът посочва автентичната си идея - да покаже, или изобрети „път към една цялостност и завършеност – телосът, но телосът, насочен към екзистенцията. Ходът към него е добиването на завършеност за една по-различна от тази на Хайдегер структура, но основана на неговата, трансформирана като регистър на екзистенциалите. Началото на който са първичните екзистенциали, следвани от вторичните, но изпълни ли това регистъра“ (стр.186).

Въпросът е колко по-различна и в какво по-различна „от тази на Хайдегер“ структура и по какъв философски критерий е възможно това онтологично смесване или заемстване? И ако това е целта – как мисли авторът – постигната ли е тази цел?

В пета глава „Телосът на човешкото съществуване чрез Perfectio-то(стр.188-210) се представят три нови екзистенциала – Любовта, Свободата, Телосът като допълнение към Хайдегеровия регистър на екзистенциалите, особено към първичните екзистенциали“.(стр.188)

Желателно е да се посочи по кой критерий се включват именно към хайдегеровия регистър, кой е този трансцендиращ онтологичен момент благодарение на който пр. Хайдегер не ги е включва в своя регистър?

На стр. 190 авторът развива идеята че „екзистенциалът грижа (който при ранния Хайдегер е първичен екзистенциал) „се насочва към погрижването за липсата на Другия. То е очакване – за Наяве-то. Чрез Бъдене-възможно Dasein и Другият могат да бъдат из своя избор.“

Точно обратното, Хайдегер не се интересува от „бъденето“ на останалите човечи, това е грижа на самите тях, а се интересува от себе си.

Той се интересува от битието и в това битие човекът изобщо (а не той и другия) е проблем, той е недостатъчността, той е пробива в това битие, нещо подобно на китайския модел за Дао като единство на ин и ян по средата на които се вмества човекът, който от една страна разваля хармонията между тях и в същото време трябва да снесе това нарушение като постигне битието на Дао, т.е. сам да е това Дао, а не човек който търси или предполага интересубективност.

Първо тук бихме пояснили този сложен изказ, че Dasein (тук-битие, присъствие) се определя през време-то, а временността се саморазкрива като смисъл на собствената грижа“ . Изобщо екзистенциалът „грижа“ е трансцендираща онтологична структура и означава екстатична самореализация, тя е основата на структурната цялост на Dasein според ранния Хайдегер.

Второ. Действително в „Битие и време“ Хайдегер не разглежда човешкото битие като изолиран субект напротив, съществуването на „другите“ изначално му е известно. Това е един от моментите в неговата битийна структура.

Но битие-то сред другите за Хайдегер е нещо всекидневно, профанно тъй като желанията и интересите на останалите хора се разпространяват върху всекидневните битийни възможности на човешкото съществуване при което една личност може да се замени с друга личност. Възниква фикцията за средния човек което води до обезличаване - das Man – отчуждения от битието човек. Индивидуалността „се разтваря в мъгла“.

В този ранен период, според Хайдегер екзистенцията може да се осъществява в съвместно битие с другите единствено поради факта, че битийното присъствие се проявява само в отличие от останалите и именно битийното отношение към останалите е момента който конституира Dasein.

Казвайки това не бива да изпадаме в екзистенциалистка илюзия – Хайдегер винаги е бил философ на битието, а не на човека или другите.

Структурата на новия проект от екзистенциали ключва и свободата (стр. 196). Според дисертантът това е изключително важен екзистенциал, който според нас в различните екзистенциалистките интерпретации съществено се различава.

Свободата се извежда от структурата на екзистенцията, която се изразява в „насоченост към“, в трансцендиране.

Според Г.Марсел и Ясперс свобода се постига само в Бог-а. Спрямо Нищото на Сартър свободата е отрицателност по отношение на битието, което той приема за емпирично съществуващо.

Докторантът правилно констатира, че човек сам „проектира“, създава себе си определяйки се от собствената си субективност - „Човекът е изначално проект, който се преживява субективно“ (Сартр) стр. 202).

Човекът е самотен и е лишен от всякакво онтологично основание. Трябва да констатираме, че свободата в екзистенциализма е тежко бреме, което човек трябва да носи, тъй като той е и личност. Той може да се откаже от своята свобода, да не бъде себе си, да стане „като всички“ но с цената на отказ от себе си като личност. Именно в това състояние се появява „Другият“ на който акцентира докторантът в 4 и 5 глава на своя текст.

Това за екзистенциализма е безличен свят, всичко е анонимно, няма действащи субекти, всичко – „другите“, дори и човек по отношение на самия себе си се явява „друг“.

Поради тази причина Сартър се стреми да дискредитира превърнатите форми на съзнание (самозаблужденията) който стремеж се преобръща в приемане на реалността на съзнанието, в изолираност, откъснатост от останалите и от самия себе си. От своя страна Камю приема като единствена форма за истинно общуване единството на индивидуумите в бунта против „абсурдния“ свят.

Според дисертанта екзистенциалът който търси смисъл е Телосът разбран като „проект на човека спрямо абсолюта и спрямо всяко Друго“. (стр.203).

В този контекст едва ли екзистенциализмът намира телоса, тъй като той е критическа философия, която се стреми да разобличи илюзията на човека докато осъществява „феноменологическа редукция“, очиствайки се от външното и откривайки ядрото на човешката личност – екзистенцията, която има за основа субекта, дори и в чиста форма. Философията на Хайдегер особено в късния му период едва ли може да бъде отнесена към такъв тип търсения и към екзистенциализъм изобщо.

Според нас можем да търсим новия тип европейски хуманизъм – на новия тип човек изхождайки от Хайдегер чрез разбирането му за Последния Бог (der letzte Gott) в неговите размишления за „битийната“ история (Geschichte des Seyns, 1938–1940).

За Хайдегер, който отричал както религията така и атеизма, последният Бог това не е метафора, а онтологична фигура, която не е нито творец на същността нито край, а друго Начало на неизмерите човешки възможности.

Последният Бог не идва и не си отива, той не дава нищо на хората, нищо не променя, той просто преминава „покрай“ битието, подсказвайки, че този път новото Начало е напълно възможно. В предходното, гръцко Начало боговете са мислени чрез битието, но те не са нито битие, нито същност. Мисленето за битието като същност отблъсква боговете, тъй като те няма какво да правят там, където за хората всичко е

познато. Последният Бог на Хайдегер върви покрай това ново Начало което хората отвоюват като истинно битие и дава в тишина сакрален знак като е Съ-битие за този велик миг. „Вие може да обходите съществуващото, но никога не ще попаднете на следата на Бога“, казва Хайдегер.

Но кой може да „види“, постигне този сакрален миг? Според Хайдегер само великите самотници са способни да подготвят тишината покрай която да премине този Бог.

Новият хуманизъм, това е човекът в това друго Начало. Тези скрити велики самотници са способни да постигнат истинното битие. Своето фундаментално онтологическо разбиране за човека Хайдегер ни представя в „Писмото за хуманизма“ (1946г.) до френския философ Жан Бофре, чрез което иска да се разграничи от вече публикуваният от Сартр текст „Екзистенциализъм – това е хуманизъм“ (1946г.).

Трябва да имаме предвид, че Хайдегер не се интересува от хуманизма и инвариантите на западноевропейската философия, а от човека и човешкото в структурата на Началото (старото и новото). Човекът е пробойна (отвор, несъвършенство, недостатък) в същността през която влиза съществуването и разрушава както същността така и самия човек, като отношение към битието.

Единствено отношението на човека към битието е неговата същност. Всичко останало – разумност, душевност, психичност, социалност, етничност и т.н. за него е нещо второстепенно, подчертавам включително и екзистенциалите.

Човекът е човек само в своята същност в това, че той е, което означава че той е човек чрез отношението към битието. Този който не мисли за битието, бидейки „захвърлен“ в съществуващото, който не постига висшата свобода в благородното мислене или в тих, свещен труд, той се е отрекъл от своята човечност, губи битието.

В този смисъл Новият хуманизъм на Хайдегер е краен, граничен, изключителен хуманизъм в който човешкото достойнство се съизмерва посредством съучастието във фундаментално-онтологична дейност, в онтологично питане на битието, в подготвянето за съ-битийността и в очакване на преминаването на последния Бог. Бог който „не може да се постигне посредством мисленето“ според Хайдегер, „единственото което можем да направим е да се подготвим и да очакваме“. Това което можем е „тази подготовка и оставането на човека отворен за пришествието или отсъствието на Бог. Опитът на това отсъствие не е нищо, то е повече освобождаване на човешките същества от онова, което аз наричам „пропадане в битието“ (сп. Шпигел, 31.05.1976г.).

Това е според Хайдегер бъдещият човек – „пазач“ на битието, човек който е интимно свързан с битието, но при това е независим от него, Човекът е „съсед на битието“. Битието се нуждае от човека не за да бъде, а да подготви в средата на съществуващото място за своето излъчване, за светлината на своята истина. Именно човекът е и това място.

В този смисъл този човек е алтернативен на този който ние познаваме днес под това име. Човекът не е просто същност, а място в което нахлува битието и това е заложено в неговата речева способност, която е способност не на човека а на битието. Битието съществува чрез речта, езика. Езикът не е просто дом на битието, в него е съдбата на битието. Поради това в новия (европейски) хуманизъм според Хайдегер

човекът трябва да говори по друг начин, да се обърне към думите и да разбере какво те му съобщават за да започне да мисли.

Този нов език свързва човека непосредствено с битието, с проблясъка на това битие. Такъв език е езикът на фундаментално-онтологичната антропология. Само такъв език и реч ще може да явява свещеното мълчание в което е възможно преминаването на последния Бог.

За обобщение на изложеното в дисертационния текст бихме използвали казаното от Хайдегер през 1966 г. „Голямата драма на мисленето в съвременността, доколкото я разбирам е, че нито един мислител не е достатъчно голям, че да може да посочи мястото на мисълта, пряко или формално и да и даде посока. Мащабите на онова, което трябва да бъде мислено са непосилни за нас днес. Вероятно единственото, което можем да правим е да строим тесни мостове, които сетне да прекосим.“ (сп. Шпигел 31.05.1976г.)

Заключението на дисертацията (стр.211-217) представлява реферирание на извършеното от дисертанта, което се повтаря и в автореферата, поради което в автореферата отсъства заключение, а са изложени приносните положения, които според нас реални, но които не са посочени в основния текст.

Имам следните въпроси към докторанта:

1. Коректна ли е рецепцията на основата на екзистенциалната аналитика на Хайдегер да верифицираме концепциите на Сартр , Марсел и т.н., в този контекст изхождайки от това онтологично различие теоретично коректно ли е да се извежда екзистенциалистският феноменализъм на профанния, субективен човек на Сартр от търсещият метафизичен проблясък (светлина) човек изобщо на Хайдегер?

2. Заявената теза е „битийно теоретизиране на регистъра на множеството екзистенциали в екзистенциалната аналитика на Хайдегер в Битие и време и формиране на платформа за разкриване на нови, проективни екзистенциали, които по-пълно експлицират целостта на екзистенцията“ (стр.5). По кой критерий формирате платформа за разкриване на нови, проективни екзистенциали, които по-пълно експлицират целостта на екзистенцията?

3. Обяснете каква според Вас е визията на съвременния човек разкрита в „своя цялостен проект“ изхождайки от вашия основен извод, че „Съвременната визия за човека се разкрива в своя цялостен проект – битието на биващото овъзможностява времевостта, за да достигне до най-собствените си възможности в проекцията на своята истина и завършеност, до Телоса на човешкото съществуване“. ?

Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи. Авторефератът в обем от 18 стр. и съдържателно следва структурата на дисертацията и в синтетичен вид представя нейното съдържание.

А.Тумбева е апробирала резултатите на своето изследване в множество конференции и научни издания за което свидетелстват и 4-те публикации по темата на дисертацията.

Нямам съвместни публикации с докторанта.

В заключение, изхождайки от сложността на темата, положения труд, коректността на анализа в съдържателната част на дисертационното изследване давам положителна оценка на дисертационния текст и след отговора на поставените от мен

въпроси ще препоръчам на останалите членове от научното жури да присъди на Анета Атанасова Тумбева образователната и научната степен „Доктор” по философия.

01.12.2019 г.

(проф. д-р Иван Камбуров):.....